

Lijsten in het Mauritshuis

// Mauritshuis Frames

Het Mauritshuis streeft ernaar de collectie optimaal te presenteren. Dit wordt niet alleen gerealiseerd door schilderijen te conserveren en te restaureren, maar ook door aandacht te besteden aan de lijsten. Een passende lijst kan de voorstelling beter doen uitkomen, een slecht gekozen lijst kan juist afbreuk doen aan een kunstwerk. Tegenwoordig is er hernieuwde interesse in de geschiedenis van de lijsten in de collectie.

Weinig bezoekers van het Mauritshuis zullen zich realiseren dat slechts een tiental schilderijen in de collectie nog in hun originele lijst is gevat. Vrijwel alle oude meesters kregen in de loop der tijd een nieuwe lijst, aangepast aan de heersende smaak. Fraaie uitzonderingen vormen de drie zeventiende-eeuwse Hollandse portretten in hun originele trofeeënlijsten die elders in deze uitgave worden beschreven.

De geschiedenis van de schilderijlijsten in het Mauritshuis is vervlochten met die van de verzameling. De kern van de collectie werd bijeengebracht door twee Oranjeprinsen, Willem IV (1711–1751) en zijn zoon, Willem V (1748–1806). Laatstgenoemde prins bracht de collectie van de Oranjes in de openbaarheid toen hij in 1774 de tweehonderd schilderijen onderbracht in de ‘Galerij’ aan het Buitenhof. Deze schilderijenzaal was op vaste tijden geopend voor publiek – de eerste openbaar toegankelijke kunstcollectie in Holland. Na ruim twintig jaar, in 1795, werd de Galerij leeggehaald door Franse troepen, die de Republiek waren binnengevallen. De verzameling werd naar het Louvre overgebracht. Na het vertrek van de Fransen kwamen de meeste schilderijen in 1815 weer terug naar Den Haag, inmiddels als eigendom van de Staat der Nederlanden. Maar de lijsten waren achtergebleven in Parijs.

// The Mauritshuis aims to present its collection as well as possible. This means conserving and restoring the paintings, as well as paying attention to the frames. A suitable frame can enhance an artwork, whereas a badly chosen one can detract from it. Nowadays there is renewed interest in the history of the frames in our collection.

Few visitors to the Mauritshuis probably realise that only a dozen or so paintings in the collection are still in their original frames. At one time or other nearly all the Old Masters were given new frames that better suited the prevailing taste. Notable exceptions are the three seventeenth-century Dutch portraits in their original trophy frames, which are described elsewhere in this issue.

The history of the picture frames in the Mauritshuis is closely connected to the history of the collection, the core of which was formed by two princes of Orange: Willem IV (1711–1751) and his son, Willem V (1748–1806). The latter put the collection on public display in 1774, when he had two hundred paintings housed in the ‘Galerij’ on the Buitenhof. This gallery of paintings was open to the public at set times, thus becoming the first public art collection in Holland. More than twenty years later, in 1795, the French troops that had invaded the Republic ransacked the gallery and took the collection to the Louvre. After the French occupation, most of the paintings were brought back to The Hague in 1815, having become the property of the Dutch state in the meantime. The frames, however, remained in Paris.

New frames had to be made for all the pictures, and these were ordered *en masse* from the firm of Wed. Dorens en Zoon, Hofspiegelkoopers (Purveyors of Looking Glasses and Picture Frames) in Amsterdam and delivered in February 1817; the sum of 5,000 guilders had been set aside for this purpose. The gilt frames

Voor alle stukken moesten nieuwe lijsten gemaakt worden. Deze werden met honderden meters tegelijk besteld bij de firma Wed. Dorens en Zoon, Hofspiegelkoopters te Amsterdam en in februari 1817 geleverd; er was een bedrag van 5000 gulden voor vrijgemaakt. Geheel volgens de toen geldende mode, ging het om vergulde lijsten met decoraties in een late empirestijl. Nog altijd zijn diverse schilderijen in het Mauritshuis voorzien van deze lijsten. Ze zijn onderling verschillend omdat men voor de afwisseling had gekozen voor uiteenlopende modellen en decoraties. De verzameling werd vanaf het voorjaar van 1817 opnieuw ondergebracht in de Galerij en vanaf 1822 in het speciaal daartoe aangekochte Mauritshuis.

Documentatie van lijsten

Over de lijsten waarin de stadhoudelijke schilderijenverzameling oorspronkelijk was gevat, zijn we redelijk goed geïnformeerd door inventarissen uit de achttiende eeuw. Zo geeft een inventaris uit omstreeks 1793 tamelijk nauwkeurige beschrijvingen: naast vergulde exemplaren waren ook zwarte ‘met vergulde binnenkant’ populair. Gegevens over de lijsten die vanaf 1822 werden aangeschaft, blijken moeilijker te achterhalen. Pas vanaf 1878 heeft het Mauritshuis jaarverslagen gepubliceerd waarin ze worden beschreven. Voor de tussenliggende periode zijn we aangewezen op ambtelijke stukken in het archief van het Mauritshuis en in het Nationaal Archief. Deze bronnen zijn nog altijd niet volledig ontsloten. Een andere bron zou gevormd kunnen worden door oude foto’s van het museuminterieur, maar deze zijn er alleen

Een schilderij van Hondecoeter met empirelijst uit de collectie van het Mauritshuis wordt opgehangen in Paleis Het Loo.

/// A painting by d’Hondecoeter in an Empire frame from the Mauritshuis’s collection, being hung in Het Loo Palace.

with decorations in late Empire style were completely in keeping with the current fashion. A number of paintings still have these frames; the different models and decorations were deliberately chosen for the sake of variety. The collection was reinstalled in the Gallery in the spring of 1817, but in 1822 it was moved to the Mauritshuis, which had been bought precisely for this purpose.

Documentation of Frames

Eighteenth-century inventories tell us quite a bit about the frames that originally held the stadholder’s collection of paintings.

An inventory drawn up in 1793, for example, offers fairly precise descriptions: in addition to gilt frames, black ones ‘with a gilt inner edge’ were also popular. It has proven difficult to obtain information about the frames purchased from 1822 onwards, since the Mauritshuis began to publish annual reports that describe them only in 1878. For information on the intervening period we must turn to official documents in the Mauritshuis archive and the National Archives, although these sources still need to be researched further. Old photographs of the museum’s interior could also be a source, but none pre-dates 1900. There is, however, a depiction of the interior of the museum, painted by Antoon François Heijligers (1828–1897) in 1884, just a few years after the rooms in the Mauritshuis were reorganised. The panel shows one of the Rembrandt rooms, present-day Room 10, which usually contains the late Rembrandts. In the nineteenth century this room featured Rembrandt’s *Anatomy Lesson of Dr Nicolaes Tulp* of 1632 in a dark moulded frame. Almost every other painting was set in a gilt frame. One striking detail is that the lower edge of several paintings overlapped the wood panelling; today this would be considered an eyesore.

New Director, New Frames

The talented art historian Abraham Bredius (1855–1946) was appointed

Antoon François Heijligers
Interieur van de Rembrandtzaal in het Mauritshuis,
 1884
 Paneel, 47 × 59 cm
 Mauritshuis
 // Antoon François Heijligers
Interior of the Rembrandt Room in the Mauritshuis,
 1884
 Panel, 47 × 59 cm
 Mauritshuis

van na 1900. We beschikken wel over één geschilderd interieur van het museum: een schilderij door Antoon François Heijligers (1828–1897). Het is vervaardigd in 1884, enkele jaren nadat de zalen van het Mauritshuis waren heringericht. Het paneel toont het interieur van een van de Rembrandtzalen, de huidige zaal 10, waar gewoonlijk de late Rembrandts hangen. In de negentiende eeuw hing er Rembrandts *Anatomische les van Dr Nicolaes Tulp* uit 1632, gevat in een donkere, geprofileerde lijst. Bijna alle andere schilderijen zijn gevat in vergulde lijsten. Opvallend detail: enkele schilderijen hangen met hun lijst over de lambriseringsheer, iets wat tegenwoordig ondenkbaar zou zijn.

Nieuwe directeur, nieuwe lijsten

In 1889 werd de talentvolle kunsthistoricus Abraham Bredius (1855–1946) benoemd tot directeur. De combinatie van zijn goede netwerk en zijn oog voor kwaliteit zorgde ervoor dat hij veel belangrijke schilderijen aan de collectie wist toe te voegen. De nieuwe aanwinsten én diverse reeds aanwezige voorstellingen liet Bredius opnieuw inlijsten in vrijwel identieke donkerbruine

director in 1889. His extensive circle of friends and contacts plus his eye for quality enabled him to add many important paintings to the collection. Bredius had the new acquisitions, as well as various pictures already in the collection, reset in nearly identical dark brown frames with a gilt, decorated inner frame. An example is Vermeer's *Girl with a Pearl Earring*, as seen in a photograph taken after 1913. When Bredius died in 1946, it turned out that he had bequeathed twenty-five paintings from his private collection to the Mauritshuis. Some of these are still in their dark 'Bredius frames', but the highlights of his bequest – such as Rembrandt's *Homer and Saul and David*, a painting attributed to Rembrandt – had costly gilt frames.

lijsten met een vergulde, gedecoreerde binnenlijst. Een daarvan is Vermeers *Meisje met de parel*, zoals blijkt uit een foto van na 1913. Na zijn overlijden in 1946 bleek Bredius 25 schilderijen uit zijn privécollectie aan het Mauritshuis te hebben gelegateerd, waarvan enkele nog altijd hun donkere 'Brediuslijst' hebben. De topstukken uit zijn legaat waren overigens gevat in kostbare vergulde lijsten, bijvoorbeeld Rembrandts *Homerus* en de aan Rembrandt toegeschreven *Saul en David*.

Grootscheepse vervanging lijsten

De opvolger van Bredius, Wilhelm Martin (1876–1954), veranderde wederom het beleid ten aanzien van de presentatie, waarbij ook de smaak van de tijd werd gevolgd. Vanaf 1929 bestelde hij voor veel zeventiende-eeuwse schilderijen in de collectie zogeheten *pâte*-lijsten. Deze machinaal vervaardigde, vergulde lijsten werden gemaakt van *pâte*, een mengsel van onder meer lijm, terpentijn, krijt, asbest en lijnolie. Het ontwerp ervan gaat terug op Franse lijsten uit de achttiende eeuw. Door de toepassing van een rijke ornamentiek met krullen hebben deze *pâte*-lijsten een onregelmatige omtrek, dit in tegenstelling tot de empirelijsten, waarvan de buitenranden altijd een strakke lijn vormen. Uit bewaard gebleven correspondentie blijkt dat Martin tientallen *pâte*-lijsten bestelde bij zijn vaste leverancier, A.J. Heydenrijk Jr. Schilderijlijstenfabriek te Amsterdam. Martin koos voor modellen met uiteenlopende ornamenten, zoals blijkt uit een bewaard gebleven offerte van Heydenrijk van 29 oktober 1930.

Vermeers *Meisje met de parel* in een nog door Bredius aangeschafte lijst, op een foto van na 1913. Zowel deze lijst als die van Fabritius' *Puttertje* zijn inmiddels vervangen.

Vermeer's *Girl with a Pearl Earring* in a frame purchased by Bredius (photograph after 1913). Both this frame and the one holding Fabritius's *Goldfinch* have meanwhile been replaced.

Large-Scale Replacement of Frames

Bredius's successor, Wilhelm Martin (1876–1954), changed the presentation policy once again, in accordance with changing tastes. From 1929 he ordered so-called composition (sometimes shortened to 'compo') frames for many of the seventeenth-century paintings in the collection. These machine-produced frames consisted of a 'composition' of glue, turpentine, chalk, asbestos, linseed oil and other ingredients. Their design goes back to French frames of the eighteenth century. The application of elaborate, scrolled ornamentation gives such frames irregular profiles, in contrast to Empire frames, whose outer edges display straight lines. The surviving correspondence shows that Martin ordered dozens of composition frames from his regular supplier, A.J. Heydenrijk Jr, in Amsterdam. Martin chose models with varying ornaments, as emerges from the quotation submitted by Heydenrijk on 29 October 1930.

The Holbeins Reframed

Bob de Vries (1905–1983), who became director in 1947, also paid a great deal of attention to the collection's presentation. The deep Empire frames holding the sixteenth-century portraits by Holbein had been replaced by Martin in 1923, but De Vries had more suitable frames made for these paintings, and they are still in use. Thanks to outside financial assistance, the Mauritshuis was able to acquire a splendid Italian frame made around 1600 for Holbein's portrait of Robert Cheseman in 1952, and purchased nineteenth-century frames for Holbein's portrait of an unknown falconer and a studio piece, the portrait of Jane Seymour, in 1956. These frames in sixteenth-century style are of such high quality that they are often mistaken for originals from the time of Holbein. In the annual report of 1952, De Vries described his attempts to buy old or suitable frames, for which practically no money was available. He spoke frankly

Nieuwe lijsten voor de Holbeins

Ook Bob de Vries (1905–1983), die in 1947 als directeur aantrad, had grote aandacht voor de presentatie. Nadat de diepe empirelijsten rond de zestiende-eeuwse portretten door Holbein in 1923 door Martin waren vervangen door andere exemplaren, zou De Vries deze schilderijen voorzien van meer passende lijsten, die sindsdien niet meer vervangen zijn. In 1952 kon met steun van derden een prachtige Italiaanse lijst uit omstreeks 1600 worden verworven voor Holbeins portret van Robert Cheseman. In 1956 konden negentiende-eeuwse lijsten worden aangekocht voor Holbeins portret van een onbekende valkenier en het aan Holbeins atelier toegeschreven portret van Jane Seymour. Deze lijsten in zestiende-eeuwse stijl worden door hun hoge kwaliteit door velen aangezien voor originelen uit de tijd van Holbein. In het jaarverslag over 1952 schreef De Vries over zijn pogingen oude of passende lijsten aan te kopen, waarvoor nauwelijks budget beschikbaar was. Hij sprak zich ook expliciet uit over de empirelijsten die hij smakeloos noemde, terwijl in zijn beleving de oude meesters in het Mauritshuis ook weinig tot hun recht kwamen in de moderne pâte-lijsten.

Authentieke uitstraling

In de afgelopen decennia is door opeenvolgende directeuren een groot aantal lijsten vervangen door meer geschikte exemplaren. Zo zijn oude schilderijlijsten verworven voor *Het puttertje* van Carel Fabritius, Jan Davidsz de Heem's *Bloemstilleven* of Rembrandt's *Portret van een oude man*. Nog altijd wordt er veel aandacht besteed aan de presentatie van de collectie. Omdat

Voorbeelden van drie door A.J. Heydenrijk Jr. Schilderijlijstenfabriek in de jaren 1930 vervaardigde pâte-lijsten, rond schilderijen van Willem van Aelst (links en rechts) en Jan Both (midden).

Examples of three composition frames produced by A.J. Heydenrijk Jr. Schilderijlijstenfabriek in the 1930s, holding paintings by Willem van Aelst (left and right) and Jan Both (centre).

about the Empire frames, calling them tasteless, and he also disliked the modern composition frames, which in his opinion did not do justice to the Mauritshuis's Old Masters.

Authentic Character

In recent decades successive directors have replaced a large number of frames with more suitable ones. Antique picture frames have been acquired for *The Goldfinch* by Carel Fabritius, Jan Davidsz de Heem's *Flower Still Life* and Rembrandt's *Portrait of an Old Man*. The museum still pays close attention to the presentation of the collection. Suitable antique frames are not always available, so the Mauritshuis often orders copies whose profiles and decorations derive from sixteenth- or seventeenth-century frames. An indispensable reference work in this respect is the 1984 publication compiled by P. van Thiel and C. de Bruyn Kops, *Prijst de lijst: De Hollandse schilderijlijst in de zeventiende eeuw* (a revised edition appeared in English in 1995 under the title *Framing in the Golden Age: Picture and Frame in 17th-Century Holland*).

passende oude lijsten niet altijd beschikbaar zijn, worden er door het Mauritshuis vaak kopieën besteld, waarvan zowel het profiel als de decoratie teruggaat op originele lijsten uit de zestiende of zeventiende eeuw. Hierbij fungeert de door P. van Thiel en C. de Bruyn Kops samengestelde publicatie *Prijst de lijst: De Hollandse schilderijlijst in de zeventiende eeuw* uit 1984 als een onmisbaar naslagwerk (een herziene, Engelse uitgave verscheen in 1995).

In het Mauritshuis worden schilderijen meestal van een nieuwe lijst voorzien naar aanleiding van een aankoop, schenking of restauratie. Ook een belangrijke tentoonstelling, in het museum of daarbuiten, kan een reden vormen voor het vervangen van een lijst, zoals onlangs nog gebeurde bij een klein schilderij van Jan Gossaert. Na een bruikleenaanvraag van The Metropolitan Museum of Art in New York werd het schilderij gerestaureerd en voorzien van een nieuwe lijst, waarbij inspiratie is gezocht bij een authentiek exemplaar rond een ander schilderij van de kunstenaar. Dankzij steun van de American Friends of the Mauritshuis kon een nieuwe lijst worden besteld voor Rembrandts *Suzanna* uit 1636. De oude, nog door de firma Heydenrijk vervaardigde lijst, liet niet-eigenhandige passages op het rechthoekige paneel onbedekt. De nieuwe, zwarte lijst toont het schilderij met halfronde hoeken aan de bovenzijde, precies zoals Rembrandt dat oorspronkelijk had bedoeld. Deze nieuwe lijst maakt een belangrijk verschil: de voorstelling heeft meer intimiteit gekregen en daarmee aan uitbeeldingskracht gewonnen. Dit bijzondere voorbeeld onderstreept nog eens het grote belang van een passende lijst.

Deze vier schilderijen uit de Holbein-groep hebben inmiddels andere lijsten gekregen.

/// These four paintings from the Holbein group have meanwhile been reframed.

Wandaanzicht *Meesters uit het Mauritshuis* in het Gemeentemuseum Den Haag.

Foto Ivo Hoekstra

/// View of a wall in the exhibition *Masters from the Mauritshuis* at the Gemeentemuseum The Hague.

Photo Ivo Hoekstra

Paintings are usually reframed after a purchase, bequest or restoration. An important exhibition, at the Mauritshuis or elsewhere, can also be a reason to replace a frame, as happened recently with a small painting by Jan Gossaert. After a loan request from the Metropolitan Museum of Art in New York, the painting was restored and provided with a new frame, which was inspired by an authentic one for another painting by Gossaert. Thanks to support from the American Friends of the Mauritshuis, a new frame was ordered for Rembrandt's *Suzanna* of 1636. The old frame, produced by the firm of Heydenrijk, left non-autograph passages visible on the rectangular panel, whereas the new black frame shows the painting with rounded upper edges, just as Rembrandt had intended. This new frame is a big improvement, lending the scene more intimacy and thus heightening its power of expression. This particular example underscores how important it is to get the frame just right.

Recent gemaakte lijsten // Recently made frames

Rembrandt's *Suzanna* in zijn huidige lijst. Voorheen was het schilderij gevat in een door A.J. Heydenrijk Jr. Schilderijlijstenfabriek vervaardigde lijst uit de jaren 1930, maar dankzij de American Friends of the Mauritshuis kon een kopie naar een zeventiende-eeuwse lijst worden vervaardigd die de oorspronkelijke verschijningsvorm van de voorstelling beter benadert.

// Rembrandt's *Susanna* in its present frame. Its previous frame was produced by A.J. Heydenrijk Jr. Schilderijlijstenfabriek in the 1930s, but support from the American Friends of the Mauritshuis made it possible to have a copy produced of a seventeenth-century frame which more closely approaches the appearance of the original.

Willem van Haecht's *Apelles schildert Campaspe* werd in 2009 met het oog op de tentoonstelling *Kamers vol kunst* voorzien van een lijst die de voorstelling beduidend beter laat uitkomen. Deze langgekoesterde wens kon in vervulling gaan dankzij de steun van de Stichting de Johan Maurits Compagnie. De nieuwe lijst met zijn gouden binnenrand is gebaseerd op een van de in het schilderij afgebeelde zeventiende-eeuwse lijsten. Ook in de tijd van stadhouder Willem V was het schilderij in een dergelijke lijst gevat.

// Willem van Haecht's *Apelles Painting Campaspe* was given a new frame that significantly enhances its appearance, with a view to its inclusion in the 2009–2010 exhibition *Room for Art in 17th-Century Antwerp*. This long-cherished wish could be fulfilled thanks to support from the Johan Maurits Compagnie Foundation. The new frame with a gilt inner edge is based on one of the seventeenth-century frames depicted in the painting. *Apelles Painting Campaspe* had such a frame in the time of Stadholder Willem V.

